

نقش زنان در توسعه روستایی دهستان بررود شهرستان کاشمر

فرزانه نجفی زرمهری^۱

دانشگاه آزاد اسلامی مشهد farzane.najafi52@gmail.com

چکیده

نقش زنان در جامعه روستایی اغلب مکمل مردان در نظام تولید است و در برخی از فعالیت‌ها کار زنان از نظر حجم و ساعات کار بیشتر از مردان روستایی است و این مسئله در کنار وظایف مادری، همسری و مدیریت خانه، بار سنگینی را بر دوش زنان روستایی تحمیل می‌کند. زنان دهستان بررود شهرستان کاشمر، در چارچوب نظام تولید همراه سایر اعضای خانواده در فعالیت‌های مختلف کشاورزی، دامداری و صنایع دستی مشارکت چشمگیری دارند. حال می‌خواهیم بدانیم که آیا زنان در فعالیت‌های اقتصادی منطقه نقش مؤثری داشته و مزایای اقتصادی ناشی از آن موجب ارتقاء سطح زندگی و رفاه خانواده می‌شود. همچنین زنان به اندازه مشارکت در فعالیت‌های اقتصادی از مالکیت برخوردار نیستند. نتیجه به دست آمده حاکی از مشارکت ۶۱/۹ درصد زنان در فعالیت‌های اقتصادی منطقه بود و اینکه زنان به اندازه مشارکت در فعالیت‌های اقتصادی در مالکیت سهم ندارند. این پژوهش از طریق مشاهده حضوری و توزیع پرسش‌نامه تهیه شده است.

کلیدواژه‌ها: زنان، اقتصاد روستایی، مشارکت، مالکیت، دهستان بررود.

۱- مقدمه

۱- کارشناس ارشد کاربرد ژئومورفولوژی در برنامه‌ریزی محیطی.

اهمیت توسعه روستایی در کشورهای کمتر توسعه یافته به دلیل نقش مهم نواحی روستایی در اقتصاد آنهاست. به طور کلی توسعه روستایی به عنوان راهبردی برای بهبود زندگی اجتماعی، سیاسی و اقتصادی روستاییان در نظر گرفته شده است (کولابی و دیگران ۱۳۸۶: ۲). در این راستا، دستیابی به توسعه واقعی بدون استفاده از زنان به عنوان نیمی از منابع انسانی در روستاها نیز امری غیرممکن خواهد بود. زنان روستایی به دلیل وظایف و نقش‌های متعددی که در روستا بر عهده دارند، نیروی عمده‌ای برای ایجاد تحول و منبعی بالقوه برای پیشبرد اقتصادی روستایی و افزایش هرچه بیشتر نرخ رشد تولیدات مواد غذایی محسوب می‌شوند. این امر سبب شده است در سیاست‌های نوین ملی، منطقه‌ای و روستایی از فعالیت‌های آنان حمایت و پشتیبانی به عمل آید (پاسبان ۱۳۸۸: ۸۵). از اوایل دهه ۱۹۷۰، رویکرد مشارکتی زنان روستایی در توسعه سطوح ملی و بین‌المللی مورد توجه قرار گرفت. جلب مشارکت زنان روستایی در توسعه، نیازمند راهکارهای مناسب است تا سبب تحرک‌پذیری، توانمندسازی و تقویت روحیه خودباوری در آنها شود (بوذرجمهری و دیگران ۱۳۸۸: ۶۹). از دیر باز، مسائل زنان و کارستی‌ها و بایسته‌های آن جزء مسائل مهم جوامع مختلف از جمله ایران بوده است. این امر در سال‌های پس از انقلاب صنعتی و تحقق مدرنیته، در همه جوامع از امتیاز و ویژگی بیشتری برخوردار شد، اما در ایران، به ویژه پس از انقلاب اسلامی، با تعریف صحیح از رسالت زنان در جامعه اسلامی و ایجاد بسترهای لازم برای مشارکت آنان در حکومت، اهمیت و حساسیت دو چندان یافت. تا نثر معتقد بود که در عصر اطلاعات با گسترش تجهیزات الکترونیکی، زندگی افراد دگرگون شد و مشاغل تازه‌ای ایجاد می‌شود و نظام‌های تخصیص امتیاز و سلسله مراتب شغلی گذشته، به ویژه تقسیم کار بر اساس جنس و شعبة شعبه کردن کارها از بین می‌رود. در این روند زنان نیروی مهم و اثرگذار نقش مهمی ایفا می‌کنند. امر توسعه بدون مشارکت زنان میسر نخواهد شد، بنابراین فراهم کردن بستری مناسب برای فعالیت‌های مختلف و مقابله با تمام موانع مشارکت زنان در فعالیت‌های اقتصادی، اجتماعی و سیاسی الزامی است (دادور ۱۳۸۸: ۶۲۴). توانمندسازی یا قدرت‌بخشی به زنان فرآیندی است که طی آن، سطح آگاهی‌های زنان نسبت به واقعیات بیرون افزایش یافته و آنها به توانمندی‌های درونی خود که بر رفاه و عدالت اجتماعی در زندگی‌شان تأثیر می‌گذارد، واقف می‌گردند (رضایی ۱۳۸۸: ۸۰). در این پژوهش، ۱۰ درصد جامعه آماری به عنوان جامعه نمونه انتخاب شده و در مرحله بعد با توجه به جمعیت هر یک از روستاهای مورد مطالعه، سهم هر روستا از جامعه نمونه تعیین و سپس زنان اقدام به تکمیل پرسش‌نامه کردند. ۹/۹۲ درصد پرسش‌نامه‌ها در روستای بند قراء، ۶/۳۸ درصد پرسش‌نامه‌ها در روستای پایین دره، ۴/۹۶ درصد پرسش‌نامه‌ها در روستای تجرود، ۲/۱۲ درصد پرسش‌نامه‌ها در روستای خرو، ۱۲/۵ درصد پرسش‌نامه‌ها در روستای قراچه، ۴۰/۴۲ درصد پرسش‌نامه‌ها در روستای طوق، ۲/۸۳ درصد پرسش‌نامه‌ها در روستای کلاته تیمور و ۲/۲۷ درصد در روستای کریز توزیع، تکمیل و جمع‌آوری شد.

۲- مفهوم روستا

روستا پدیده‌ای زنده و پویاست که همچون هر موجود زنده دیگری دارای عناصر تشکیل دهنده و کارکرد مکمل این عناصر است. در واقع، روستا یک سیستم به هم پیوسته است که توجه به آن نیازمند کل‌نگری از دیدگاه سیستمی و یکپارچه‌نگری از دیدگاه سیستمی و یکپارچه‌نگری از دیدگاه برنامه‌ریزی است. روستا پهنه‌ای است جغرافیایی که معیشت اکثر ساکنان آن از طریق دادوستد متقابل انسان با عوامل تجددناپذیر طبیعی حاصل می‌شود (حسینی ابری ۱۳۷۸: ۶۲).

۳- اهداف توسعه روستایی

در اکثر کشورها، اهداف سیاست کلی توسعه روستایی شامل موارد ذیل است: ۱- کاهش فقر روستایی؛ ۲- افزایش تولید و بهره‌وری؛ ۳- تأمین دسترسی برابر به امکانات روستایی؛ ۴- بهبود کیفیت زندگی روستایی از طریق زیرساخت‌های اساسی و

خدمات اجتماعی؛ ۵- توانا کردن مردم فقیر روستایی برای مشارکت در کنترل محیط خود و استفاده از منابع محلی و مشارکت در همه تصمیمات متأثرکننده زندگی آنان؛ ۶- تقویت مؤسسه‌ها و نهادهای روستایی، به طوری که آن‌ها بتواند نقش مؤثری در توسعه و ایجاد مؤسسه‌های جدید برای حمایت از توسعه پایدار داشته باشند (رضوانی ۱۳۸۸: ۲۲۳). مشکلات زندگی روستایی از موانع عمده رشد و توسعه اجتماعی، اقتصادی محسوب می‌شود. به طور کلی علل کم توسعه یافتگی روستایی موارد ذیل است: ۱- تاریخی؛ ۲- مسائل مربوط به بهره‌وری و استقلال؛ ۳- وابستگی شدید به زمین و کشاورزی و دسترسی محدود به نهاده‌ها و مواد اولیه تولید.

۴- بیان مسئله

در فرآیند برنامه‌ریزی توسعه روستایی کشور توجه به گروه‌های مختلف اجتماعی از جمله زنان که حدود نیمی از جمعیت روستایی را تشکیل می‌دهند، اهمیت و ضرورت اساسی دارد. زنان به عنوان نیمی از جامعه روستایی عامل توسعه و نیز بهره‌برداری از توسعه نقش مهمی در فرآیند توسعه دارند (میان‌دوآب ۱۳۸۹: ۳۳). به منظور توسعه اقتصادی و اجتماعی و برای گذر از کشاورزی سنتی به پیشرفته و در راستای حصول به خودکفایی اقتصادی و غیره باید از حداکثر منابع انسانی استفاده شود (بوذرجمهری ۱۳۷۴: ۱۸). زنان روستایی که بخشی از منابع انسانی روستاها به شمار می‌آیند، در روند توسعه نقش عمده دارند و لذا به منظور استفاده بهینه و کامل از این نیروی انسانی با توجه به موقعیت‌های طبیعی برنامه‌ریزی‌های مناسبی باید صورت گیرد تا از یک سو از این نیروی فعال بالقوه روستایی در راهبردهای توسعه روستایی استفاده شود و از سوی دیگر، رفاه و آسایش و عدالت اجتماعی و حقوق مساوی و انسانی برای آنان فراهم شود (بوذرجمهری ۱۳۷۴: ۱۶)؛ بنابراین مسئله مهم، شناخت فعالیت‌های اقتصادی و توانمندی‌های مختلف تولیدی زنان روستایی و تأثیر آن بر توسعه روستایی با توجه به تفاوت‌های محیطی و جغرافیایی و شناسایی عوامل بازدارنده این فعالیت‌ها و تأثیر فعالیت‌های اقتصادی در خانواده و جامعه و اقتصادی منطقه است. از این رو، اصلی‌ترین سؤال‌های تحقیق عبارت از این است که زنان در اقتصاد روستایی منطقه چه سهمی دارند و آیا به اندازه سهم در اقتصاد، در مالکیت خانوار دارای نقش هستند؟ با توجه به اینکه مهم‌ترین عامل سرعت رشد و توسعه اقتصادی جامعه منابع انسانی آن جامعه است و هر جامعه نیز مشکل از زنان و مردان فعال است که تحت روابط متقابل اجتماعی، تأثیر مستقیمی در اقتصاد و توسعه آن جامعه دارند، لذا استراتژی‌های یک جامعه توسعه یافته لازم است بر مبنای مشارکت هرچه بیشتر و فعال‌تر زنان (که نیمی از جامعه را تشکیل می‌دهند) در امور اقتصادی، سیاسی و اجتماعی پی‌ریزی شود (ملک‌زاده ۱۳۸۷: ۲).

۵- موقعیت و وسعت دهستان

موقعیت بیانگر وضعیت خاص یک محل در سطح زمین است. نحوه پراکنش و ساختار مکانی سکونتگاه‌های روستایی به عواملی چند بستگی دارد. ساختار مکانی در واقع نمود عینی عملکرد روندهای طبیعی، اکولوژیک و اجتماعی و اقتصادی است. از لحاظ تقسیمات کشوری، دهستان (بررود) در بخش کوهسرخ شهرستان کاشمر در استان خراسان رضوی قرار گرفته است. این دهستان که با شهر کاشمر حدود ۴۳ کیلومتر فاصله دارد، از سمت شمال به دهستان تکاب (کوهسرخ)، از شرق به دهستان برکوه (کوهسرخ) و پایین ولایت بخش مرکزی کاشمر، از جنوب به دهستان رستاق و شش‌طراز خلیل آباد، از مغرب به دهستان کوه پایه بردسکن و از شمال غربی به سبزوار محدود است. ارتفاع دهستان از سطح دریا ۱۸۴۰ متر است.

۱-۵- تعیین نوع اقلیم منطقه بر اساس روش دو مارتن

با توجه به اینکه میانگین بارندگی سالانه ایستگاه کاشمر ۱۹۴/۵ میلی‌متر و میانگین درجه حرارت سالانه ۱۷/۵ درجه سانتی‌گراد است، ضریب دو مارتن برابر ۷ خواهد بود که با در نظر گرفتن این شاخص، اقلیم این منطقه از نوع اقلیم خشک تعیین می‌شود.

۶- ویژگی‌های جمعیتی منطقه

بر اساس سرشماری نفوس و مسکن سال ۱۳۹۰، جمعیت شهرستان کاشمر برابر با ۱۵۷/۱۴۹ نفر بوده که از این تعداد ۹۵۹۶۲ نفر ساکن شهر و ۷۱۱۸۷ نفر در نقاط روستایی ساکن بوده‌اند. پرجمعیت‌ترین روستاهای دهستان در سال ۱۳۹۰ روستای طرق با جمعیتی بالغ بر ۱۸۲۲ نفر بوده که در فاصله ۴۱ کیلومتری شمال شهر کاشمر واقع است و روستای خرو با ۹۴ نفر، کم‌جمعیت‌ترین روستا بوده است. این روستا در فاصله ۵۹ کیلومتری شهر کاشمر است. توزیع جمعیت در روستاهای این توزیع یکسانی ندارد و عوامل متعدد جغرافیایی همچون: توپوگرافی، اقلیم، نوع خاک، میزان آب و نوع معیشت در توزیع آن مؤثر بوده است. نقاط روستایی این دهستان از تیپ کوهستانی و کوهستانی - جلگه‌ای است. روستاها در این دهستان در امتداد رودخانه شش‌طراز یا شعبات آن شکل گرفته است.

۶-۱- ترکیب جنسی جمعیت

از جمعیت ۴۴۷۶ نفری دهستان در سال ۱۳۹۰، ۲۲۵۱ نفر مرد و ۲۲۲۵ نفر زن بوده‌اند که بر این نسبت جنسی در این سال ۱۰۱/۲ نفر بوده است که بیانگر وضعیت متعادل در دهستان است.

۷- ویژگی‌های اقتصادی

از کل جمعیت دهستان، ۲۰ درصد زیر ۱۵ سال و ۶۳/۵ درصد بین ۱۵/۶۳ و ۱۲/۹ درصد بالای ۶۵ سال سن دارند، لذا جمعیتی در حدود ۲۸۳۹ نفر معادل ۶۳/۵ درصد به‌عنوان جمعیت فعال در دهستان وجود دارد، همچنین با توجه به محاسبات انجام‌شده میزان اشتغال ۶۰/۰۲ درصد بوده است. در زمینه کشاورزی مثل: زراعت، باغداری، پرورش طیور و صنایع دستی است و اشتغال و معیشت در این گونه واحدها تلفیق از منابع مزبور صورت می‌گیرد. سطح زیر کشت کل محصولات زراعی و باغی دهستان ۳۱۷۱ هکتار که ۱۷۴۴ هکتار را اراضی زراعی و ۱۴۲۷ هکتار اراضی باغی تشکیل می‌دهد. محصولات باغی این دهستان به خاطر دور بودن از بازار مصرف بیشتر به صورت خشکبار به فروش می‌رسد. بیشترین سطح زیر کشت در بین محصولات زراعی مربوط به زعفران با ۴۳۴ هکتار و کمترین آن مربوط به حبوبات است، هرکدام ۴۰ هکتار است. درآمد خالص دهستان از فعالیت‌های زراعی در سال ۹۱-۱۳۹۰ معادل ۵۵/۳۸۱ میلیون ریال محاسبه شده است. درآمد سرانه هر خانوار معادل ۳۹ میلیون ریال در سال است. همچنین بیشترین درصد اشتغال مربوط به زعفران معادل ۳۱ درصد و کمترین مربوط به گندم دیم ۱ درصد است. میزان درآمد سرانه هر خانوار از بخش باغداری ۳۴/۷۷ میلیون در سال است.

۷-۱- مدت فعالیت زنان در فعالیت‌های اقتصادی

۳ درصد افراد پاسخ‌دهنده، طی شبانه‌روز کمتر از ۲ ساعت، ۴۱ درصد بین ۲ تا ۶ ساعت، ۴۵ درصد ۶ تا ۱۰ ساعت، ۱۱ درصد افراد پاسخ‌دهنده بیش از ۱۰ ساعت فعالیت کشاورزی داشته‌اند. همچنین ۱۰۰ درصد پاسخ‌دهندگان در مراحل مختلف

فعالیت زراعی و باغی مشارکت داشته‌اند. ۷۹ درصد در تمامی مراحل، ۳ درصد در مرحله کاشت، ۱ درصد در مرحله داشت، ۱۷ درصد در مرحله برداشت مشارکت دارند. در بخش دامداری ۵۵ درصد افراد پاسخ‌دهنده در این مشارکت دارند. در فعالیت‌های صنعتی ۳۸ درصد و در خانه‌داری ۱۰۰ درصد فعالیت دارند، همچنین در مشارکت در تأمین درآمد خانوار ۸۶ درصد فعالیت داشته‌اند.

جدول شماره ۱- وضعیت فعالیت اقتصادی زنان روستایی جامعه نمونه

ردیف	آیا شما دارای فعالیت اقتصادی هستید؟	فراوانی	درصد
۱	کشاورزی	بلی	۹۳
		خیر	۷
۲	دامداری	بلی	۵۵
		خیر	۴۵
۳	صنایع	بلی	۳۸
		خیر	۶۲

۷-۲- مالکیت زنان

مالکیت زنان در کشاورزی ۳۹/۵۵ درصد، در زمین مسکونی ۴۳ درصد، در آب کشاورزی ۲۳ درصد و در دامداری ۴۴ درصد است.

جدول شماره ۲- وضعیت مالکیت زنان منطقه مورد مطالعه

ردیف	نوع مالکیت	میزان مالکیت	فراوانی	درصد
۱	زمین کشاورزی (هکتار)	کل خانوار	۹۱,۱۶	۱۰۰
		مالکیت زنان	۳۶,۰۶	۳۹,۵۵
۲	مسکونی (دانگ)	کل خانوار	۷۵۰	۱۰۰
		مالکیت زنان	۳۲۱,۵	۴۳
۳	آب کشاورزی	کل خانوار	۵۳۶,۲	۱۰۰
		مالکیت زنان	۱۲۴,۵	۲۳
۴	دام	کل خانوار	۱۱۲۶	۱۰۰
		مالکیت زنان	۴۹۴	۴۴

۸- نتیجه‌گیری

با توجه به ارقام موجود کشاورزی ۹۳ درصد، دامداری ۵۵ درصد و صنایع دستی ۳۸ درصد که با تعمیم به نتیجه کل فعالیت‌های اقتصادی زنان روستایی، ۶۱/۹ درصد فعالیت‌های اقتصادی منطقه مشارکت دارند، همچنین با توجه به میزان مالکیت‌های بررسی شده زنان به اندازه مشارکت در فعالیت‌های اقتصادی از مالکیت برخوردار نیستند. از جمله مشکلاتی که زنان با آن روبه‌رو هستند: ۱- کم بودن سطح سواد؛ ۲- کمبود آموزش زنان روستایی در مورد فعالیت‌های اقتصادی؛ ۳- دستمزد کم

زنان در مقابل مردان؛ ۴- حضور نداشتن زنان در مدیریت روستا و نهاد دهیاری؛ ۵- کم بودن سن ازدواج و به تبع آن کاهش سطح سواد. از جمله راهکارها می‌توان به این موارد اشاره کرد: ۱- افزایش سطح سواد؛ ۲- دادن آموزش نظام‌مند به زنان روستایی؛ ۳- توانمندسازی زنان روستایی در فعالیتهای اقتصادی از طریق مروجان زن؛ ۴- دادن وام‌های خوداشتغالی به زنان روستایی. میزان مشارکت زنان روستایی در فعالیتهای کشاورزی نقاط مختلف کشور بستگی به خصوصیات فرهنگی مناطق، نوع نظام بهره‌برداری از اراضی، ترکیب اعضای خانوار، نوع فعالیتهای کشاورزی، خصوصیات طبیعی منطقه و عوامل اقتصادی و اجتماعی دارد. زنان در فعالیتهای اقتصادی منطقه نقش مؤثری داشته و مزایای اقتصادی ناشی از آن موجب ارتقاء سطح زندگی و رفاه خانوار می‌شود.

۹- مراجع

- بوذرجمهری، خدیجه، (۱۳۷۴)، «نقش زنان در توسعه روستایی»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه فردوسی مشهد.
- بوذرجمهری، خدیجه؛ نایب‌زاده، فریده، (۱۳۸۸)، «ارزیابی طرح تسهیل گران زن روستایی در ایجاد ارتباط دوسویه و افزایش مشارکت زنان روستایی در عرصه‌های مختلف توسعه روستایی»، مجله علوم انسانی زن در توسعه و سیاست، شماره ۲۶.
- پاسبان، فاطمه، (۱۳۸۸)، «نقش زنان در توسعه روستایی»، پژوهشنامه زنان و توسعه، شماره ۴۲، تهران مجمع تشخیص مصلحت نظام، مرکز تحقیقات استراتژیک.
- حسینی ابری، سیدحسین، (۱۳۷۸)، «روستا در مفهوم واقعی آن»، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، شماره ۵۲ و ۵۳.
- رضوانی، محمدرضا، (۱۳۸۳)، مقدمه‌ای بر برنامه‌ریزی توسعه روستایی در ایران، چ اول، تهران: نشر قومس.
- سرداری، احمد، (۱۳۷۴)، «نقش زن در برنامه توسعه علوم و تکنولوژی در ایران و مقایسه آن با سایر کشورها»، مجموعه مقالات زن در علم، صنعت و توسعه.
- ملک‌زاده، فهیمه، (۱۳۸۷)، «نقش اشتغال زنان در توسعه و تعدد نقش‌ها»، مجله فقه و اصول، شماره ۴۹.
- میان‌دوآب، پوررجب، (۱۳۸۹)، «آسیب‌شناسی کارآفرینی روستایی در ایران»، ماهنامه پژوهشی، آموزشی و ترویجی دهیاری‌ها، سال ششم، شماره ۳۰.